

УДК 784.4 (477.86)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-7>

Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Навчально-наукового Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника»

(Івано-Франківськ, Україна) *olgafp4@ukr.net*

НАРОДНІ ПІСНІ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ II ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ У ДжЕРЕЛОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

У статті акцентовано увагу на дослідженнях народно-пісенного масиву українців Східної Словаччини II половини XX століття в історіографічному та джерелознавчому аспектах. Методологія дослідження ґрунтується на методологічних принципах історичного підходу до аналізу історико-мистецьких явищ, а також у використанні теоретичного підходу, що дало змогу комплексно розкрити питання пісенної спадщини українців в доробках митців Східної Словаччини протягом десятиріч. Комплексно охарактеризовано опубліковані пісенні збірники місцевих збирачів фольклору, композиторів, музикознавців зазначеного періоду.

Дослідження народних пісень українців на теренах Карпатського регіону, а саме на території Східної Словаччини, інтенсивно розвивалось у другій половині XX століття. Варто додати, що з кінця 40-х років фахівці Словацької академії наук, Пряшівського університету, Чехословацької академії наук, Культурної спілки українських трудящих, працівники Музею української культури у Свиднику систематично організовували фольклорно-етнографічні експедиції, записували не лише народні пісні від мешканців Карпатського ареалу, зокрема в Beskids, а й звичаї, обряди, легенди, повір'я, традиції, казки та ін.

Саме опубліковані пісенні збірники українських народних пісень митців другої половини XX століття охоплювали не лише віршовані тексти пісень, а й ноти, паспортизацію пісенних зразків, своєрідну каталогізацію народної музики, словнички діалектних слів. До окремих співанок автори-упорядники вписували коротку історичну довідку та ін.

Доведено, що українська народна пісенність на території Східної Словаччини завжди виконувала і продовжує виконувати важливу суспільно-культурну функцію. Варто додати, що в наш час саме українські народні співанки згуртовують навколо себе і словаків, і русинів-українців, лемків, карпаторусинів та усіх, хто закоханий в цю багатогранну частину духовної скарбниці.

Ключові слова: Східна Словаччина, історія, публікація, народні пісні, митці, репертуарні збірники.

Olga FABRYKA-PROTSKA,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

Doctor of Study of Art,

Professor at the Department of Musical Ukrainian Studies and Folk Instrumental Art

Educational and Scientific Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *olgafp4@ukr.net*

FOLK SONGS OF THE UKRAINIANS OF EASTERN SLOVAKIA SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY IN THE SOURCE SCIENCE ASPECT

The article focuses on the research of the folk-song array of Ukrainians of Eastern Slovakia of the second half of the 20th century in the historiographical and source studies aspects. The research methodology is based on the methodological principles of the historical approach to the analysis of historical-artistic phenomena, as well as the use of a theoretical approach, which made it possible to comprehensively reveal the issue of the song heritage of Ukrainians in the works of artists of Eastern Slovakia for ten years. The published song collections of local folklore collectors, composers, and musicologists of the specified period are comprehensively characterized.

The study of folk songs of Ukrainians in the territory of the Carpathian region, namely in the territory of Eastern Slovakia, developed intensively in the second half of the 20th century. It is worth adding that since the end of the 40s, specialists of the Slovak Academy of Sciences, the University of Pryasiv, the Czechoslovak Academy of Sciences, the Cultural Union of Ukrainian Workers, the employees of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk systematically organized folklore and ethnographic expeditions, recorded not only folk songs from the inhabitants of the Carpathian area, in particular in the Beskids, but also customs, rites, legends, beliefs, traditions, fairy tales, etc.

The published song collections of Ukrainian folk songs by artists of the second half of the 20th century included not only poetic lyrics, but also sheet music, certification of song samples, a kind of cataloging of folk music, and dictionaries of dialect words. The authors-compilers added a short historical reference, etc., to individual songs.

It has been proven that Ukrainian folk songs on the territory of Eastern Slovakia have always performed and continue to perform an important social and cultural function. It is worth adding that in our time it is Ukrainian folk singers who rally Slovaks, Ukrainian Ruthenians, Lemkos, Carpatho-Rusyns and all those who are in love with this multifaceted part of the spiritual treasury.

Key words: Eastern Slovakia, history, publication, folk songs, artists, repertoire collections.

Постановка проблеми. Духовна та матеріальна культура українців Східної Словаччини формувалася впродовж віків. У XIX – на початку XX ст. вона займала певний сектор культури Карпатського регіону. Зважаючи на різноманітні політичні утиски, вона зазнавала деформацій, як і культура будь-якого малого бездержавного населення, відірваного від культурно-освітніх та економічних центрів свого етносу. Однак, попри усі випробування історії, вона залишилась цілісною культурою, способом життя, спільною мовою, звичаями, віруваннями, народними піснями тощо.

Значний вплив на духовну культуру східно-словацьких українців мали зовнішні та внутрішні чинники. На думку дослідника Юрія Кундрата, до найважливіших зовнішніх чинників відноситься:

а) передування протягом століть території Пряшівського краю у складі багатьох держав, розділених штучними кордонами, що дало можливість пануючим країнам розмежовувати один народ і створювати з нього окремі народи, давати їм різні назви та впливати на їх національну самосвідомість;

б) відсутність власної державності;

в) несприятлива позиція національної політика країни щодо національних меншин;

г) відсутність матеріальної і моральної підтримки, недостатнє зацікавлення з боку матірньої країни до культурних потреб українців Словаччини. Усі перелічені аспекти гальмували розвиток української культури, внаслідок чого вона змушена була протистояти чималій кількості перешкод, що призводило до ворожнечі між діячами культури.

Аналіз досліджень. Пісенні зразки українського населення Східної Словаччини здавна привертала увагу фольклористів та науковців. Серед перших збирачів та популяризаторів лемківської пісенної творчості необхідно назвати І. Ж. Паулі, Я. Головацького, Г. Де-Воллана, М. Врабеля, О. Кольберга, В. Хиляка, В. Гнатюка, І. Верхратського, Ю. Геровського, Ф. Колесу, І. Панькевича та ін. Галузь фольклористики засвідчила цілу низку рукописних пісенників, серед яких найвизначнішими є «Камійонський пісенник» та «Пряшівський пісенник» (Мушинка, 1967: 15). Рукописні збірники такого напрямку своїм виникненням пов'язані з XVII-XVIII ст. Відомими є пісенні збірки І. Югасевича.

Інтерес українською народною піснею зростав у 50-х роках XIX ст., в період, коли західноукраїнський митець Яків Головацький уклав видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», до якого увійшли записи народних співанок, записані на території української етнічної області Східної Словаччини місцевими фольклористами (О. Духновичем, О. Павловичем, А. Кралицьким, В. Сухим, І. Яцковичем, І. Волобьом, Й. Петрашевичем та М. Бескидом). До фольклористів-аматорів української етнічної області Східної Словаччини варто віднести ще імена Андрія Гладоника із с. Пстрина Свидицького округу, Івана Поливку (с. Седлиці), Ю. Левканича (с. Вирава, Гуменського округу, М. Фиртку з Меджилабірців. Варто зазначити, що А. Гладоник та Левканич зібрані записи опублікували у збірнику Г. Де-Воллана під назвою. «Угросские народные песни» (1885), а І Поливка, Ю. Левканич, О. Павлович та М. Фиртка помістили свої записи у книзі М. Врабеля «Русский соловей» (Мушинка, 1967).

Чимало взірців народних пісень українців Східної Словаччини побачили світ на сторінках періодики (тогочасні західноукраїнські та закарпатські часописи, газети, календарі та ін.). Серед авторів:» О. Павлович, О. Духнович, А Кралицький, І. Верхратський та ін. Відомою є науково-популярна стаття Івана Верхратського у газеті «Діло» «Гоя дюдя і собітки на Угорській Русі» (Мушинка, 1967: 17).

За висловом Михайла Гиряка у період соціалістичної Чехословаччини були створені сприятливі умови для вивчення історичного минулого українського населення, фольклорно-етнографічних експедиційних досліджень, зокрема у 1948 році культурно-освітня рада Української народної ради Пряшівщини організувала місячну експедицію в українські села Східної Словаччини. (Любимов, 1982: 33–34). Експедитором було записано 80 пісень.

Безперечно, на сьогодні звернення до висвітлення проблематики функціонування та трансформації фольклорної традиції українців в Карпатському географічному ареалі, діяльності митців на пограниччі України, Польщі, Словаччини XX – початку XXI ст. актуалізувало напрямом сучасних наукових розвідок та узагальнень. Слід констатувати, що джерелознавчий аналіз

основних історичних, культурологічних, мистецтвознавчих, музикознавчих і публіцистичних робіт засвідчив лише розрізнені напрацювання в цьому напрямку (Фабрика-Процька, 2020)

Мета статті полягає у комплексному висвітленні народних пісень українців Східної Словаччини II половини XX століття у джерелознавчому аспекті.

Виклад основного матеріалу. У 1950-х рр. XX ст. збір фольклору набув розвитку та поширення. Відрадно, що більшість рукописних записів етнографів та фольклористів було опубліковано. Збірник «Пісні для жіночого – дитячого хору», до якого увійшло 8 хорових обробок українських народних співанок Східної Словаччини Ю. Костюка вийшов друком у 1952 р. Над упорядкуванням цього збірника працював Й. Млинарич. Згодом, у 1956 році світ побачив його власний збірник під назвою «Українські народні пісні», який містить понад тридцять вірців. В цьому ж році Ф. Лазорик видав збірник «Співаночки мої». Збірник народних пісень Пряшівського краю». Однак, недоліком цього видання було те, що вірці народних пісень були без розшифрованої мелодії та без вигуків як складової частини багатьох зразків музичного фольклору. Та незважаючи на це, «Співаночки мої» слугував поштовхом до більш насиченого дослідження і публікацій народних пісень українців Східної Словаччини. В цьому ж році Ю. Цимбора видав власноруч зібраний, опрацьований та упорядкований репертуарний збірник «Народні пісні для мішаного і жіночого хору», яка містить 17 пісень для мішаного і 13 пісень для жіночого хору. Фахівці вважають, що цей збірник є наукового характеру, бо виданий на наукових принципах.

Безперечно, першим науково обґрунтованим музикознавчим виданням дослідники вважають «Українські народні пісні Пряшівського краю», книга I (1958), автором якої є композитор, диригент Юрій Костюк. До збірника увійшли також пісенні записи М. Голечека та Є. Врабцової, А. Подгаєцького, О. Сухого, Ю. Цимбори, П. Дзіяка, М. Прокпача, Ю. Сенька та А. Мицяя. За такими науковими принципами уклав і опублікував у 1963 році «Українські народні пісні Східної Словаччини», кн. II Юрій Цимбора. Ці два пісенні видання високо були оцінені рецензентами Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва в Пряшеві (Русинко, 1986: 318).

В рамках своєї науково-популярної бібліотеки Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих ЧССР фольклору східно-словацьких українців сприяв публікації збірника В. Гривни «Народні звичаї Маковиці», записані

народні звичаї українського населення між Бардієвом та Свидником.

У 1974 році народну пісенну скарбницю поповнив збірник «Любов мого серця. Народні балади» А. Каршка, записані у п'яти селах Старинської долини (Смулик, Ялова, Дара, Остружниця та Прислоп). Є у збірнику і ряд ліричних пісень, паспортизація кожної пісні, розшифровані мелодії.

1976 року у Пряшеві було опубліковано А. Каршком «Пісні з-під Газдорані» (35 пісень), в якому відсутні жанрові визначення окремих пісень. Весільні, коліскові, військові, заробітчанські, ліричні, рекрутські пісні записані також у Старинській долині.

Дослідницька праця по запису пісень серед українського населення Пряшівщини належить А. Дулебі, який у 1977 році видав об'ємний збірник «Українські народні пісні Східної Словаччини». До книги увійшло 406 пісень, внесених до 23 розділів, словник діалектних слів та паспортизація пісенних зразків. Існує дещо нечітка жанрова розмежованість пісень. Перу А. Дулеби належать і зібрані перекази, казки та легенди мешканців Карпатського регіону.

Значним є пісенний доробок Ю. Цимбори. Він є автором «Поляна, поляна» (1978), що містить 45 пісень з регіону Спиша (Східна Словаччина), а саме з таких сіл як Липник, Камйонка, Легнава, Литманова, Малий Липник, Страняни, Орябина, Удол та Сулина. За жанрами це весільні та ліричні співанки. У збірнику присутнє пояснення діалектних слів та словосполучень.

Пісенник «На майданах», опублікований Юрієм Цимборою у 1979 році, налічує 40 вірців, з яких більшість належить до ліричних пісень. Особливістю збірника є те, що автор доповнив його мелодіями 10 народних танців: «Ченч», «Дрібна», «Цофана», «Дзупкана», «Кручена», «Скакана полька» та ін.

Автором пісенника «Кам'яна, Кам'яна. Збірник пісень із Лабірщини» (1980) є І. Мигалич. Важливо, що на перших сторінках праці автор виклав стислий огляд народної пісенної культури Меджилаборців та близьких околиць.

У 1982 році світ побачило видання Михайла Гиряка під назвою «Пісні Юрка Колинчака». Збірник містить вступ упорядника, в якому подано коротку характеристику пісенної традиції Старинської долини, а саме пісенного репертуару Ю. Колинчака як яскравого носія та інтерпретатора пісень села Старина Гуменського округу. Серед пісень – родинно-обрядові пісні (весільні), календарно-обрядові зразки (веснянки), пісні поза обрядового фольклору (балади, історичні пісні та

ліричні (родинно-побутові, суспільно-побутові, рекрутські, заробітчанські, військові співанки). Також пісенний збірник має післямову автора російською, словацькою та англійською мовами та словник малозрозумілих слів.

Варто зазначити, що народна пісня українців Східної Словаччини за повоєнний період публікувалась на сторінках часопису «Дружно вперед» та газети «Нове життя», альманаху «Дукля», «Репертуарного збірника» та «нового календаря». «Крім десятків народних пісень, що друкувались на сторінках газети «Нове життя» щороку, це періодичне видання випускала ряд фольклорних додатків.

Відомим збирачем та упорядником пісенників «Колядки», «Вечірки» (1964), «Великодні звичаї» (1966), «Рекрутські пісні» та «Новорічні звичаї» (1968) був М. Шмайда. Це були автентичні пісні, однак без мелодій.

У форматі додатку до газети «Нове життя» народні пісні українців друкували такі митці, як: А. Дулеба («Парубоцькі пісні Маковиці», «Пісні-балади»), І. Кремпа («Парубоцькі пісні», «Балади»), А. Куцер («Дитячі ігри» та багато ін.

Пісенність українців потрапляла до уваги і теоретиків, зокрема О. Рудловчак «До історії вивчення закарпатоукраїнського фольклору і етнографії в XIX та на початку XX ст.» (1976), у наукових розвідках Н. Вар'ян «Дитина у звичаях Свидника» (1977) та «Купальські звичаї українського населення Східної Словаччини» (1980), статті Ю. Костюка «Колискова пісня села Дара в районі верхньої Цірохи» (1979) та багато ін.

Цінним науковим виданням є праця М. Мушинки «З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини» (1979), «Срібна роса. З репертуару народної співачки Анці Ябур із Стащина» (1970), а також «Народне весілля. (село Рівне, Свидницького округу), автором якого є І. Калиняк.

Народні пісні українців Словаччини публікувались і на сторінках зарубіжних видань. Зокрема, у 1959 році в Ужгороді побачила світ збірка «Народні балади Закарпаття» П. Лінтура.

7 українських народних пісень Східної Словаччини містить репертуарний збірник «Ластівка з Пряшівщини», опублікований у Києві у 1960 році. Його упорядником є М. Мольнар.

1964 року у Видавництві художньої літератури «Дніпро» м. Києва було надруковано першу частину двотомника під назвою «Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика» за редакцією Г. Сидоренко, а друга частина була опублікована у 1965 році. В додатку до цього видання першою є балада «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», яку

дослідники вважають першою записаною українською народною піснею. Також у додатку до видання наведено підрозділ «Українські народні пісні Пряшівського краю», де є зразки, запозичені зі репертуарних збірників Ю. Костюка, Ф. Лазорика, Ю. Цимбори, І. Кремпи.

Збірник «Українські народні пісні. Пісні суспільно-побутові» вийшов друком у 1967 році. Упорядником є О. Хмилевська, яка є і автором вступної статті та підготовки текстів. У пісеннику є ряд зразків східнославацького українського походження, добірки пісень М. Врабеля, І. Верхратського, В. Гнатюка. Слід зауважити, що це були пісні-новотвори, а також збірник Юрія Цимбори під назвою «Народні пісні для мішаного і жіночого хору».

Видання «З гір карпатських. Українські народні пісні-балади» побачило світ у видавництві «Карпати» (м. Ужгород) у 1981 р. Упорядником збірника є С. Мишанич. Зазначимо, в книзі є балада «Коли мурували Білу Маковицю», записану упорядником у с. Турій Поляні, Перечинського району Закарпатської області від А. Фалач, яка засвоїла цю пісню з однієї з передач Пряшівської студії місцевого радіо (Русинко, 1986). Відомо, що саме цю баладу ще на початку II половини XIX століття у с. Біловежа, Бардіївського району Східнославацького краю записав український поет, громадський дія, педагог, фольклорист Олександр Павлович. Його перу належать твори на словацькій мові та шарішському діалекті української мови. Варто зазначити, що баладу «Коли мурували Білу Маковицю» вперше опублікував у тритомнику «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Яків Головацький. Цю баладу можна зустріти і у багатьох фольклорних пісенниках як України, так і Словаччини та інших країн.

Цінний пісенний матеріал містить за жанрово-тематичним принципом збірник «Пісні Анни Мацібори». Часто пісенні зразки українців Східної Словаччини потрапляли до мистецьких праць А. Потебні, І. Франка, С. Томашівського, П. Лінтура, В. Мельник, О. Мельник та ін.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, варто наголосити, що українська пісенність на території Словаччини протягом десятиріч мала в собі культурні, суспільні, просвітницькі ознаки. У змісті пісень відчувається безмежна панорама багатогранного народного життя мешканців Карпатського регіону протягом століть. Безперечно, інтенсивний розвиток теоретичних досліджень та фольклорно-етнографічних експедицій щодо записів та друку народних пісень українців в Шарішському регіоні Словаччини припадає на II половину XX століття (60-70 рр.). Результатом усіх експедицій фахівців

стала низка друкованих пісенних збірників, які до сьогодні є цінним реліктом, своєрідним джерелом для музикантів, співаків, мистецтвознавців не лише Словаччини, а й за межами країни.

Саме завдяки глибокій змістовності, душевності, простоті та ідейній наповненості різножанрові українські народні пісні побутують і сьогодні на теренах Східної Словаччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Любимов В. Юрій Юрійович Костюк. *Видання ЦК Культурного союзу українських трудящих в ЧССР*. Пряшів, 1982. С. 33–34.
2. Мушинка М. З глибини віків: антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. Словацьке пед. вид-во в Братиславі: Відділ укр. літератури в Пряшеві. 1967. 397 с.
3. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / [за ред. І. Русинка]. Пряшів: Музей укр. культури у Свиднику в Братиславському пед. видві, відділ укр. літератури в Пряшеві. 1986. № 14. 434 с.
4. Фабрика-Процька О. Музичний фольклор як ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка* / [ред.-упоряд. В. Льницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: «Гельветика», 2018. Вип. 20. Том 3. С. 46–52.
5. Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація: [монографія]. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 496 с. 24 іл.

REFERENCES

1. Liubymov, V. (1982). *Yurii Yuriiovych Kostyuk* [Yuriy Yuriyovych Kostyuk]. *Vydannia TsK Kulturnoho soiuzu ukrainskykh trudiashchyykh v ChSSR*. Priashiv. Pp. 33–34. [in Ukrainian].
2. Mushynka, M. (1967). *Z hlybyny vikiv: antolohiia usnoi narodnoi tvorchosti ukrainsiv Skhidnoi Slovachchyny* [From the depths of the ages: an anthology of oral folk art of Ukrainians of Eastern Slovakia]. *Slovatske ped. vyd-vo v Bratislavi: Viddil ukr. literatury v Priashevi*. 397 s. [in Ukrainian].
3. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainskoi kultury u Svydnyku* (1986) [Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk] / [za red. I. Rusynka]. Priashiv: Muzei ukr. kultury u Svydnyku v Bratislavskom ped. vydvi, viddil ukr. literatury v Priashevi. № 14. 434 s. [in Ukrainian].
4. Fabryka-Prottska, O. (2018). *Muzychnyi folklor yak identyfikatsiia ukrainsiv Priashivshchyny (Slovachchyna)* [Musical folklore as an identification of Ukrainians of Preshov region (Slovakia)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyyi zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzh. ped. un-tu im. I. Franka* / [red.-uporiad. V. Ilnytskyi, A. Dushniy, I. Zymomria]. Drohobych: «Helvetyka». Vyp. 20. Tom 3. Pp. 46–52. [in Ukrainian].
5. Fabryka-Prottska, O. (2020). *Narodna muzychna kultura lemktiv i rusyniv Karpatskoho rehionu: tradytsiia, transformatsiia, identyfikatsiia* [Folk musical culture of the Lemkos and Ruthenians of the Carpathian region: tradition, transformation, identification]: [monohrafiia]. Ivano-Frankivsk: Suprun V. P., 2020. 496 s. 24 il. [in Ukrainian].